

PANDEMİ DÖNEMİ ÇEVİRİMİÇİ KUR'ÂN EĞİTİM-ÖĞRETİMİ: AYBÜ VE ÇAKÜ İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ

Online Qur'an Education and Teaching in the Pandemic Period: The Case of the Faculty of Islamic Sciences AYBU and CAKU

Abdulhekim AĞIRBAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Ü. İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü
Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat Anabilim Dalı, Çankırı, Türkiye orcid.org/011y7xt38
Assist. Prof., Çankırı Karatekin University Faculty of Islamic Sciences Department of Basic
Islamic Sciences Department of Qur'an Reciting and Qiraat Science, Çankırı, Turkey
✉ ahakimag@hotmail.com <https://orcid.org/0000-0003-3420-6747>

i Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 01.09.2022
Kabul Tarihi / Accepted: 03.11.2022
Yayın Tarihi / Published: 15.12.2022

” Atıf / Cite as: Ağırbaş, Abdulhekim. "Pandemi Dönemi Çevrimiçi Kur'an Eğitim-Öğretimi: Aybü ve Çakü İslami İlimler Fakültesi Örneği". *Mütefekkir* 9/18 (2022), 357-384.
<https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1219554>

© Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Sciences, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

🔍 İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

PANDEMİ DÖNEMİ ÇEVİRİMİÇİ KUR'ÂN EĞİTİM-ÖĞRETİMİ: AYBÜ VE ÇAKÜ İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ

Öz

Kur'ân eğitim-öğretimi Cebrâil (a.s.) ile Hz. Peygamber arasında arz, sem'a usulleriyle başlayıp Hz. Muhammed (s.a.s.) ve sahabe, onlardan da tâbiîn, kırâat imamları olmak üzere sahil senedle günümüze kadar kesintisiz bir şekilde devam edegelmiştir. 2019 yılında dünyayı sarsan Covid-19 salgını ile bu eğitim-öğretim, bazı yerlerde yüz yüze yapılamayıp uzaktan eğitim şeklindeki uygulamalarla sürdürülmüştür. Bu dönemde Kur'ân eğitim-öğretiminin çevrimiçi olarak devam ettiği yerlerden biri de üniversiteler olup araştırmamız, AYBÜ ve ÇAKÜ İslami İlimler Fakültelerindeki Kur'ân eğitim-öğretiminin bu süreçteki uygulamalarını kapsamaktadır. Araştırmanın amacı, öğretim elemanları ve öğrenciler açısından pandemi sürecinde Kur'ân Okuma ve Tecvîd derslerini değerlendirmek, bu dersin uzaktan eğitimle işlenmesinin avantaj ve dezavantajlarını ortaya koymak, bilimsel araştırma ile tespit yaparak önerilerde bulunmaktır. Çalışmamıza veri toplamak amacıyla uzman görüşü doğrultusunda öğretim elemanlarıyla yarı yapılandırılmış mülakat formu üzerinden, öğrencilerle anket uygulaması yapılarak karma araştırma yönteminden istifade edilmektedir. Araştırmada elde edilen verilerin SPSS programı ile analizi gerçekleştirilmektedir. Araştırma sonucunda öğretim elemanları ve öğrencilere göre yüz yüze eğitim ile yapılan Kur'ân derslerinin çevrimiçi kıyasla daha verimli olduğu görüşü ön plana çıkmaktadır. Öğrenciler iletişim araçlarında belirli oranda sıkıntı çektiklerini, sistemsel sorunlardan etkilendiklerini ancak buldukları yerlerden derslere katılma fırsatı bulmalarından dolayı zamandan kazanımlarının olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca yapılan araştırmada bu dönemde söz konusu derslere katılan öğrencilerin eğitimden kopmadıkları için yüz yüze eğitime başladıktan sonraki süreçte de daha başarılı oldukları müşahade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Kırâat, Tecvîd, Çevrimiçi Eğitim, Pandemi.

Online Qur'ân Education and Teaching in the Pandemic Period: The Case of the Faculty of Islamic Sciences AYBU and ÇAKU

Abstract

The education and teaching of the Qur'ân has continued until today with *şahîh* sanad starting with the methods of 'arđ and samâ' between Gabriel and the Prophet (pbuh), then Muhammad (pbuh) and the companions, and through them it was transferred to the tâbi'în to imâms of qirâ'a. Due to Covid-19 in 2019, this education could not be done face-to-face in some places. The education activities continued through online applications. Thus Qur'ân education at universities continued online in this period. Our research covers the practices of Qur'ân education in this process at AYBU (Ankara Yıldırım Beyazıt University) and ÇAKU (Çankiri Karatekin University) Faculties of Islamic Sciences. In this research, the aim is to evaluate Recitation of Qur'ân and Tajweed courses from the aspect of instructors and students in pandemic period and to present advantages and disadvantages of teaching this course with distance education based on scientific research and determination. The semi-structured interview form is used by applying document analysis technique with instructors, and qualitative research method is used by applying questionnaires to students to collect data for our research, in line with expert opinion. The data, analyzed with the SPSS program, shows that Recitation of Qur'ân and Tajweed courses with face-to-face education are more productive than online education. The students were suffered from certain systemic problems even if they save time as they could have the opportunity to attend classes from where they were. Consequently, the students attending the courses during online period regularly became more successful when they turned back to the face-to-face education, as they did not break away from education.

Keywords: Qur'ân, Qirâ'a, Tajweed, Online Education, Pandemic.

GİRİŞ

Kur'ân'ın ilk talebesi ve aynı zamanda ilk muallimi olan Hz. Muhammed (s.a.s.), Hz. Cebrâil'den Kur'ân tilâvet ederken sem'a/işterek, kendisi de her yıl Ramazan ayında ona arz/sunma usûlünü uygulayarak bu eğitimin öncüsü olmuştur. Allah Teâlâ'nın Hz. Cebrâil aracılığıyla Kur'ân-ı Kerim'i doğru, hatasız ve güzel bir tilavetle yetiştirmiş olduğu Hz. Peygamber de bu konuda sahabeyi en iyi şekilde hazırlamıştır.¹ Allah Rasûlü de sahabeye aynı usûllerle (arz ve sem'a) Kur'ân öğretimini gerçekleştirmiştir.² Bu usûllerle sürdürülen Kur'ân eğitim-öğretimi -hocanın okuması talebenin dinlemesi, öğrencinin hocasına dersini okuması ve hocanın talebeyi dinlemesiyle- sahabeden tabiîne, onlardan kırâat imamları aracılığıyla günümüze kadar kesintisiz bir şekilde devam edegelmiştir. Hiç şüphesiz bu eğitimde hocanın okuyuşu, öğreticiliği önemli olduğu kadar öğrencinin hocasını dikkatli bir şekilde dinlemesi ve harflerin mahreç ve sıfatlarına riayet ederek öğrendiği Kur'ân-ı Kerim'i yüzüne ve ezber okuyuşuyla ona dinletmesi de önem arz etmektedir.

Günümüze gelinceye kadar Kur'ân eğitim-öğretiminin hoca ile talebenin aynı ortamda bulunduğu cami, mescit, Kur'ân kursu, okul, üniversite gibi ortamlarda yüz yüze olarak alanın uzmanları tarafından yürütüldüğü görülmektedir. Ancak pandemi³ döneminde dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de eğitim-öğretim faaliyetleri normal zamanlardan farklı yürütülmek durumunda kalmıştır. Bu salgınla birlikte ülkemizde 2020 yılı bahar dönemi mart ayında diğer eğitim kurumlarında olduğu gibi üniversitelerde de uzaktan eğitim-öğretim modeline geçilmiştir. Bu salgınla üniversitelerde Kur'ân Okuma ve Tecvîd dersleri de aynı şekilde uzaktan eğitimle sürdürülebilmesi için çaba gösterilmiştir.

Uzaktan eğitimi "Öğrenen, öğreten ve öğrenme kaynakları arasındaki sınırlılıkları ortadan kaldırmaya çalışan, bunu gerçekleştirmek için mevcut teknolojileri pragmatist bir yaklaşımla kullanan disiplinler arası bir alan" olarak tanımlayan Bozkurt'a göre Türkiye'de uzaktan eğitim, dönemsel olarak 1923-1955 yılları arasında tartışma ve öneriler (kavramsal), 1956-1975 yazışarak (mektupla), 1976-1995 görsel-işitsel araçlarla (radyo-televizyon) ile 1996- ... bilişim tabanlı (internet-web) olmak üzere dört aşamalı⁴ bir süreci kapsadığı görülmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojisinin ilerlemesi ile belirli bir zaman ve mekâna bağlı olmaksızın eğitim-öğretim

¹ Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs İbn Mücâhid et-Temîmî, *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâât*, thk. Şevki Dayf (Kahire: Dârü'l-Meârif, 1980), Mukaddime 5-9.

² Bk. Abdulhekim Ağırbaş, "Hz. Peygamber Döneminde Kur'an/Kırâat Eğitim-Öğretimi", *Darü'lhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 1 (31 Aralık 2021), 91-97.

³ Pandemi, "Dünya genelinde veya çok geniş bir alanda meydana gelen, uluslararası sınırları aşan ve genellikle çok sayıda insanı etkileyen bir salgın" olarak tanımlanmaktadır. Bk. John M. Last (ed.), *A Dictionary of Epidemiology* (New York: Oxford University Press, 2001), 131.

⁴ Aras Bozkurt, "Türkiye'de Uzaktan Eğitimin Dünü, Bugünü ve Yarını", *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* 3/2 (30 Nisan 2017), 87, 88.

faaliyetlerinin sürdürülebileceğinden hareketle uzaktan eğitim kavramı ortaya çıkmıştır. İletişim teknolojisinin gelişmesiyle birlikte eğitim alanında da yeni uygulamalar meydana gelmiştir.⁵ Türkiye’de uzaktan eğitimle ilgili bu gelişmelere paralel olarak pandemi dönemi ile birlikte Kur’ân Okuma dersleri uzaktan eğitim yoluyla da yapılmaya başlanmıştır. Diğer İslâm ülkelerinde Kur’ân eğitim-öğretimi, pandemi öncesinde de uzaktan eğitim uygulamaları söz konusu olup Suudi Arabistan’daki Cidde Ma’hedü’ş-Şâtibiyye bu alanda önde gelen kurumlardan biridir.

2019 yılında Suudi Arabistan’da kırâat eğitim-öğretimi ile ilgili yapılan çalışmada bu ülkede İslâmî İşler Davet ve İrşâd Bakanlığı’na bağlı olarak bu alanda eğitim verilen yerlerden birisi “Cem’iyyetü’l-Hayriyye li Tahfizi’l-Kur’ân’il-Kerim Hayruküm bi Muhâfazati Cidde” kurumuna bağlı “*Ma’hed el-İmâmü’ş-Şâtibiyye li’l-Kur’ân ve Ulûmihi*” kurumu olup burada otuz yıldan bu yana hafızlık, seb’a, aşere ve aşru’l-kübrâ kırâat eğitimi verildiği müşahede edilmiştir. Bu kurumda, dünyanın farklı ülkelerinden öğrenciler yüz yüze veya internet ortamı üzerinden online olarak kırâat eğitim-öğretimi alabilmektedir. Ancak bu dersler için hoca ile öğrencinin karşılıklı olarak eğitim işini sürdürmesi şartı aranmaktadır. Karşılıklı yapılmaksızın sesli veya görüntülü kayıtların dinlenerek hataların tashih edilmesi şeklinde yapılan uzaktan eğitim ders modeli ise kabul edilmemektedir. Derslere devamlılık zorunlu olup hocaların yapılan bu dersi kayıt altına alması istenmekte ve ayrıca öğrenciler dönem sonlarında yazılı ve sözlü sınava tabi tutulmaktadır.⁶ Pandemiden önceki süreçte online olarak kırâat eğitim öğretiminin yapıldığı yerler arasında Mısır’daki “*Merâkizü’l-Me’sarâvi li’d-Dirâsâti’l-Kur’âniyye, Online el-Akâdemiyetü’l-Âlemiyye li’l-Kur’âni’l-Kerim*” adlı kurumu da belirtmek gerekir.⁷ Yukarıda zikredilen kurumlarda kırâat eğitimi sadece Âsım kırâatı Hafs rivâyeti olarak verilmeyip diğer kırâat imamlarının kırâatı ve râvîlerin rivâyetleri de seb’a, aşru’s-suğrâ ve aşru’l-kübrâ kırâat eğitimi infirâd ve cem’ usûllerine göre arz, sem’a ve edâ yöntemleriyle yapılmaktadır.

Çalışmamızda İlahiyat/İslami İlimler Fakültelerinde hatasız ve kurallarına uygun bir şekilde yüzüne, ezber okuma ve Tecvîd olmak üzere teori ile pratiği bir arada yapılan Kur’ân Okuma ve Tecvîd derslerinin pandemi döneminde uzaktan eğitim sürecinin ne şekilde gerçekleştirildiği araştırılmaktadır. Zira tilâvetiyle ibadet olunan Kur’ân’ın, Allah kelâmı olması hasebiyle söz konusu fakültelerde sekiz dönem olarak en az iki kredi

⁵ Ali Murat Kırık, “Uzaktan Eğitimin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye’deki Durumu”, *Marmara İletişim Dergisi* 21 (01 Ocak 2014), 75.

⁶ Bk. Abdulhekîm Ağırbaş, *Kur’an Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar (Türkiye-Suudi Arabistan-Mısır Örneği)* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 403-409.

⁷ Bk. Ağırbaş, *Kur’an Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar (Türkiye-Suudi Arabistan-Mısır Örneği)*, 416-418.

ile okutulmasından dolayı öğrencilerin her dönem karşılaştıkları teori ve pratiğiyle işlenen bir ders olması yönüyle de önem arz etmektedir.

Kaynak taramasında pandemi döneminde muhasebe, bilgi belge yönetimi stajı, uzaktan eğitimde paydaş görüşleri, pandemi sürecinde yapılan çevrimiçi derslerin verimliliği ve yüz yüze yapılan derslerle karşılaştırılması, müzik eğitimi, ilahiyat programı öğrencilerinin uzaktan eğitim ve hizmet içi eğitime yönelik görüşleri, 4-6 yaş grubu Kur'ân kursu vb. alanlarda⁸ çalışmalar yapıldığı gözlemlenmiştir. Görülebildiği kadarıyla pandemi döneminde Kur'ân Okuma ve Tecvîd derslerinin çevrimiçi işlenmesi ile ilgili araştırmamıza benzer bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Uşak Üniversitesi özelinde söz konusu ders üzerine yapılan uzaktan eğitimle ilgili çalışma, araştırmamızla yöntem ve içerik olarak farklılık arz etmektedir. Bu nedenle araştırmamızın, söz konusu çalışma ile aynı nitelikte benzer bir araştırma olarak değerlendirilmeyeceği düşünülmektedir. Zira araştırmamız, her iki üniversitenin öğrencilerine anket, öğretim elemanlarına ise mülakat yapılması sonucu elde edilen verilerin SPSS programıyla bilimsel değerlendirme yöntemiyle gerçekleştirilmesi vb. birçok açıdan farklılık göstermektedir.

1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Kur'ân Okuma ve Tecvîd derslerinin uzaktan eğitim yöntemi ile sürdürülmesinin söz konusu dersin öğretim elemanları ve öğrencilerinin bakış açılarıyla irdelenmesi sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda bu alanda yapılan çalışmalara katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Bu amaçla araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır:

a) Araştırma ile 2020 Mart ayında başlayan pandemi sürecinde AYBÜ ve ÇAKÜ İslami İlimler Fakültelerinde Kur'ân Okuma ve Tecvîd derslerinin işlenmesinde öğretim elemanlarının ve öğrencilerin derslere katılım için kullandıkları araçlar nelerdir?

b) Bu araçlara ulaşmada sıkıntı yaşanmış mıdır?

c) Söz konusu ders hangi iletişim araçları üzerinden işlenmiştir?

d) Uzaktan eğitimde, öğretim elemanlarının ve öğrencilerin Kur'ân-ı Kerim'i yüzüne ve ezber okuma ile tecvîd derslerinin verimliliği açısından memnuniyet düzeyleri hangi ölçüde olmaktadır?

e) Kur'ân Okuma ve Tecvîd derslerinin uzaktan eğitimle işlenmesinin yüz yüze eğitimle kıyaslandığında avantajlı ve dezavantajlı olan yönleri var mıdır? Varsa nelerdir?

f) Uzaktan eğitimle yapılan derslere katılım yüz yüze yapılan derslerle kıyaslandığında nasıl bir durum ortaya çıkmaktadır?

⁸ Bk. Tartışma bölümünde literatürle ilgili bu çalışmalar dipnotta kaynak olarak gösterilmiştir.

g) Uzaktan eğitimle ilgili öğretim elemanlarının ve öğrencilerin teklif ve önerileri nelerdir?

h) Yüz yüze derslere başladıktan sonra bu dersin işlenmesinde öğretim elemanı ve öğrencilerin yaşadıkları olumlu/olumsuz durumlar nelerdir? Çalışmamızda bu soruların cevapları araştırılarak problem tespiti ve analizi yapılacaktır.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma ile 2020 Mart ayında başlayan pandemi sürecinde Kur’ân Okuma ve Tecvîd derslerinin uzaktan eğitimle yürütülmesi anlayışının oluşmasıyla ortaya çıkan durum değerlendirilmeye çalışılmıştır. Araştırmamıza veri toplamak amacıyla öğretim elemanları ve öğrenciler için uzman görüşü doğrultusunda karma araştırma modeline uygun hazırlanmış olduğumuz anket ve mülakat soru formundan istifade edilmiştir. Karma yöntem araştırması, “Felsefi varsayımları ve kuramsal çerçeveleri kapsayan farklı araştırma desenlerinin kullanılması, verilerin nicel ve nitel olarak toplanması ve bu şekilde toplanan her iki veri türünün bütünleştirilmesiyle gerçekleştirilen araştırma yaklaşımıdır.”⁹ Öğrencilerle anket, öğretim elemanları ile mülakat şeklinde karma yöntem araştırmasıyla elde edilen veriler yorumlanarak tümevarımla sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

2.1. Araştırma Deseni

Karma yöntem araştırmasıyla öğrencilerden ve öğretim elemanlarından toplanan nicel ve nitel veriler analiz edilerek anlamacı, yorumlamacı ve paradigmaya dayalı bir çalışma olarak süreç tamamlanmaya çalışılmıştır. Bir durum ile bu durum karşısında bireylerin deneyimlerinin özüne inilmesi araştırması olan *Fenomenoloji* ile “araştırmacının bir durum, program, olay, eylem, süreç veya daha fazla bireyi derinlemesine analiz etme” araştırması olan *Durum Çalışması*¹⁰ deseni uygulanmıştır. Araştırmada ayrıca nicel ve nitel veriler aynı dönemde toplanıp bunların ayrı ayrı analiz edilmesi ve elde edilen bulguların birbirini doğrulayıp doğrulamadığının karşılaştırması olan “Yakınsayan Paralel Karma Yöntem Deseni”¹¹ takip edilmiştir.

2.2. Araştırma Örnekleme

Çalışmamızın evreni Ankara ve Çankırı illeri olup, örnekleme ise pandemi dönemi başından 2021-2022 bahar dönemi dâhil AYBÜ ve ÇAKÜ İslami İlimler Fakültesi Kur’ân Okuma ve Tecvîd dersleri öğretim elemanları ile öğrencilerinden oluşmaktadır. Bu araştırmada örneklem, her iki fakülte öğretim elemanı ve öğrencilerine rahatlıkla ulaşabilme yönüyle “Kolaylı

⁹ John W. Creswell, *Research Design (Araştırma Deseni)*, çev. Selçuk Beşir Demir (Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık, 2017), 4.

¹⁰ Creswell, *Research Design (Araştırma Deseni)*, 14.

¹¹ Creswell, *Research Design (Araştırma Deseni)*, 219.

Örnekleme”, söz konusu araştırmaya katılımın gönüllülük esasına dayalı olması yönüyle de “Gönüllü Örnekleme” olarak evreni yansıtacak şekilde belirlenmiştir.¹² 2021-2022 eğitim öğretim yılında kayıtlı öğrenci sayısı baz alındığında İç Anadolu Bölgesinde yer alan ülkemizin en büyük şehirlerinden biri olan Ankara ilindeki devlet üniversitelerinden Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'ne devam eden yedi yüz on bir öğrenci ile yine bu coğrafi bölgedeki küçük bir şehir olan Çankırı Karatekin Üniversitesi'ndeki yedi yüz dokuz öğrencili İslami İlimler Fakültesi esas alınmıştır. Bu fakültelerdeki öğrencilerin tamamına, Kur'ân dersleri için oluşturulmuş sosyal medya grupları üzerinden söz konusu dersin öğretim elemanları aracılığıyla anket soruları ulaştırılarak katılımları talep edilmiştir.

Katılımcılara anket sorularını cevaplamalarının öncesinde, çalışmamızın amacı ile önemi hakkında bilgilendirmeler yapılmıştır. Araştırmamıza her iki üniversitenin İslami İlimler Fakültesinden toplamda 436 öğrenci ile burada söz konusu derse giren beş öğretim elemanı katılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik bilgileri Tablo 1, öğretim elemanlarının ise Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcı Öğrencilerin Demografik Özellikleri

Değişken	Özellik	Sayı	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	339	77,8
	Erkek	97	22,2
Fakülteniz	AYBÜ İslami İlimler Fakültesi	146	33,5
	ÇAKÜ İslami İlimler Fakültesi	290	66,5
Sınıfınız	Hazırlık	6	1,4
	1. Sınıf	31	7,1
	2. Sınıf	114	26,1
	3. Sınıf	158	36,2
	4. Sınıf	127	29,1

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılım sağlayan 436 öğrencinin 339'u (%77,8) kadın, 97'si (%22,2) erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcı öğrencilerin 146'sı (%33,5) AYBÜ, 290'ı (%66,5) ise ÇAKÜ İslami İlimler Fakültesi'ndendir. Kur'ân Okuma ve Tecvîd derslerine katılan söz konusu öğrencilerden 6'sı (%1,4) hazırlık, 31'i (%7,1) birinci, 114'ü (%26,1) ikinci, 158 (%36,2) üçüncü ve 127'i (%29,1) dördüncü sınıfta okumaktadır.

¹² Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018), 122.

Tablo 2. Katılımcı Öğretim Elemanlarının Demografik Özellikleri

Değişken	Özellik	Sayı	%
Cinsiyet	Kadın	2	40
	Erkek	3	60
Fakülteniz	AYBÜ İslami İlimler Fakültesi	3	60
	ÇAKÜ İslami İlimler Fakültesi	2	40
Öğretim Elemanı Unvanınız	Prof. Dr. (ÖE1)	1	20
	Dr. Öğr. Üyesi (ÖE2)	1	20
	Öğretim Görevlisi (ÖE3),(ÖE4),(ÖE5)	3	60

Her iki üniversitede ilgili dersi, iki kadın ve üç erkek olmak üzere beş öğretim elemanı vermekte olup araştırmada söz konusu akademisyenler yukarıdaki şekilde kodlandırılmıştır.

2.3. Veri Toplama Süreci

Karma araştırma yöntemi ile öğretim elemanlarının ve öğrencilerin görüşlerine başvurulmuştur. Bu amaçla AYBÜ ve ÇAKÜ İslami İlimler öğrencilerine önceden hazırlanmış sorular anket olarak yöneltilmiştir. Ayrıca Kur'ân Okuma ve Tecvîd dersi öğretim elemanlarıyla randevu alınarak mülakat yapılmış; görüşmeler 20-30 dakika arasında planlanan zaman sürecinde sessiz bir ortamda yüz yüze ve katılımcılardan izin alınmak suretiyle kayıt altına alınıp daha sonra yazıya aynen aktarılmış ya da kendi istekleri doğrultusunda daha önceden hazırlanmış sorulara yazılı cevap vermeleri şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Pandemi sürecinde AYBÜ ve ÇAKÜ İslami İlimler Fakültelerinde Kur'ân Okuma ve Tecvîd derslerinin uzaktan eğitim yöntemi ile sürdürülmesinin söz konusu dersin öğretim elemanları ve öğrencilerinin bakış açılarıyla incelenebilmesi amacıyla açık uçlu ve likert tipi 22 soruluk anket hazırlanmıştır. Bu anketin 14 maddelik kısmı 5'li likert tip ölçek kullanılarak "1= kesinlikle katılmıyorum, 5= kesinlikle katılıyorum şeklinde uygulanmıştır. Bu 14 maddelik kısım için geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmış ve iç tutarlık katsayısının (Cronbach's Alpha) .756 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda her 14 maddenin de tek faktör altında toplanabildiği yapılan Açıklayıcı faktör analizi neticesinde elde edilmiş, KMO Barlet's değeri=.862 bulunmuştur. Aynı zamanda tek faktör altında toplanan maddelerin varyansı %46.5 oranında açıkladığı görülmüştür. Bu sonuç sosyal bilimler için kabul edilebilir değerler arasında yer almaktadır.¹³

Araştırma için tarafımda özgün olarak hazırlanan söz konusu sorular ilgili öğretim elemanları, istatistik ve din eğitim uzmanlarıyla istişare

¹³ Şener Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum* (Ankara: Pegem Akademi, 2019), 134, 183.

edilerek doğru anlaşılıp anlaşılmadığı test edildikten sonra son şekli verilerek uygulanmıştır. Katılımcılara çalışmamızın amacı ile önemi hakkında bilgilendirmeler yapılarak temmuz ve ağustos aylarında anket soruları yöneltilmiştir. Ayrıca söz konusu ders öğretim elemanlarıyla yapılandırılma tekniğiyle mülakat gerçekleştirilmiştir.

Araştırmamız, katılımcılara onam formu ile birlikte ÇAKÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunun 01.07.2022 tarih ve 26 sayılı değerlendirmesinde verilen onayla uygulanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırma amacıyla hazırlanan ve Google form üzerinden öğrencilere yöneltilen sorular, kodlamaları yapılarak SPSS 22 Paket Programı ve Maxqda 20 Paket Programı ile analiz edilmiştir. Bu amaçla geniş çaplı ya da alternatif bakış açısı sunması, araştırmaya katılanların görüşlerini destekleyici yönü, çalışma olgusunun anlaşılmasını anlamlandırmada daha fazla katkı sağlaması amacıyla yorumlama ve tartışmada nicel ve nitel analizler birleştirilerek Creswell'in "Sıralı Dönüşümsel Tasarım"¹⁴ modeliyle değerlendirmeler yapılmıştır. Araştırmada ölçme değerlendirme ve istatistik uzmanları görüşlerinden istifade edilmiştir. Pilot çalışma yapılarak soruların açıklığı, yeterliliği, uygunluğu vb. açılardan doğru anlaşılıp anlaşılmadığı göz önünde bulundurularak alanın öğretim elemanı, eğitim ve istatistik uzmanlarından oluşan her birinden ikişer kişi ile yapılan görüşmelere göre sorular yeniden düzenlenmiştir. Bu kapsamda anket verileri SPSS 22 Paket programı yardımıyla faktör analizi, Cronbach's İchtutarlık katsayısı analizi ve Barlet's testlerine tabi tutulmuş ve nihayetinde uygulanabilir olduğu konusunda uzmanlarca hem fikir olunmuştur. Anket sorularına Ek-2'de yer verilmiş olup pilot anketteki cevaplar çalışmaya dâhil edilmemiştir.

3. ARAŞTIRMADA ELDE EDİLEN BULGULAR VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırmada öğrencilerin anket sorularına verdikleri cevaplar ile öğretim elemanlarının sınıf ortamındaki uygulamalarda öğrencilerin yüz yüze geri dönütleri de dikkate alınarak bu gözlemler ışığında karşılaştırma yapılmaya çalışılmaktadır. Demografik bilgi ve değerlendirmelerden sonra öğrencilerin ve öğretim elemanlarının verdikleri cevapların analizi tablo1, 2, 3 şeklinde yazılmıştır. Buna göre uzaktan eğitimde Kur'ân-ı Kerim derslerinin işlenmesinde kullanılan araçlar ile üniversitelerin erişim sistemi, ilgili dersin yüzüne-ezber ve tecvîd açısından verimliliği ve memnuniyet durumu, pandemi sonrası dönemde bu dersin uzaktan eğitimle sürdürülmesinin imkânı ile yüz yüze ve çevrimiçi eğitimin avantajlı-

¹⁴ Adnan Baki - Tuba Gökçek, "Karma Yöntem Araştırmalarına Genel Bir Bakış", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 11/42 (2012), 10.

dezavantajlı yönleri, yüz yüze eğitim-öğretime başladıktan sonra söz konusu dersin işlenmesinde yaşanan olumlu/olumsuz durumların değerlendirilmesi şeklinde soruların cevapları üzerinde değerlendirmeler yapılmaktadır.

3.1. Uzaktan Eğitimde Kullanılan Araçlar/Materyal ile İlgili Bulgular ve Değerlendirmeler

Katılımcıların Kur'ân Okuma ve Tecvîd derslerini çevrimiçi takip ederken kullandıkları cihazlar ile iletişim araçları ile ilgili bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 3. Katılımcı Öğrencilerin Kullandığı Araç ve Materyal

Değişken	Özellik	Sayı	%
Uzaktan derslerini cihazdan ettiniz?	Masaüstü Bilgisayar	24	5,5
	Dizüstü Bilgisayar	87	20,0
	Tablet	7	1,6
	Akıllı Telefon	212	48,6
Uzaktan dersleri iletişim araçları üzerinden yapılmıştır?	Birden çok iletişim aracı	106	24,3
	Zoom	33	7,6
	Perculus	50	11,5
	Aybuzem	9	2,1
	Whatsapp	2	,5
	Microsoft Teams	13	3,0
	Birden çok iletişim sistemi	329	75,5

Yukarıdaki verilere göre katılımcı öğrencilerin 24'ü (%5,5) masaüstü ve 87'si (%20) dizüstü bilgisayardan, 7'si (%1,6) tablettten; 212'si (%48,6) akıllı telefonlardan, 106'sı (%24,3) ise birden fazla cihazdan derslere çevrimiçi olarak katılım sağlamışlardır. Buna göre öğrencilerin derslere çevrimiçi girerken en çok kullandıkları cihaz, akıllı telefondur.

Derslere çevrimiçi katılmak için öğrencilerin bilgisayar, akıllı telefon gibi cihazlara ulaşmada sıkıntı yaşamayıp/yaşamadıkları sorusuna verilen cevaplar ise aşağıdaki gibidir:

Tablo 4. Uzaktan Eğitim Derslerini Takip Ettiğiniz Söz Konusu Cihazlara (Bilgisayar, Akıllı Telefon vb.) Ulaşmada Sıkıntı Yaşadım

	Sayı	%	Geçerli %	Toplam %
Kesinlikle Katılıyorum	114	26,1	26,1	26,1
Katılıyorum	89	20,4	20,4	46,6
Kararsızım	106	24,3	24,3	70,9
Katılmıyorum	49	11,2	11,2	82,1
Kesinlikle Katılmıyorum	78	17,9	17,9	100,0

Araştırmaya göre katılımcı öğrencilerin 203'ü (%46,6) derslere katılmak için söz konusu cihazlara ulaşmada sıkıntı çektiklerini, 127'si

(%29,1) sıkıntı yaşamadıklarını ve 106'sı ise (%24,3) kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Bu durum öğrencilerin çevrimiçi derslere katılım için gerekli olan cihazlara ulaşmada çoğunlukla sıkıntı yaşadıklarını ortaya koymaktadır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin 33'ü (%7,6) Zoom, 50'si (%11,5) Perculus, 9'u (%2,1) Aybuzem, 2'si (%0,5) Whatsapp, 13'ü (%3) Microsoft Teams ve 329'u ise (%75,5) birden fazla iletişim sistemi üzerinden ilgili derse erişim sağlamıştır. Bu tablo, öğretim elemanının ezber, yüzüne ve tecvîd derslerinde üniversitenin uyguladığı sistemdeki görüntü, ses vb. duruma göre dersi farklı iletişim araçları üzerinden işledikleri ve öğrencilerin de bu farklılığa uyum sağlaması açısından önemlidir.

Öğretim elemanlarının pandemi döneminde uzaktan eğitim derslerini işledikleri cihazlar ile kullandıkları iletişim araçlarına ilişkin bilgiler ise tablo 5'tedir.

Tablo 5. Katılımcı Öğretim Elemanlarının Kullandığı Araç ve Materyal

Değişken	Özellik	Sayı	%
Uzaktan eğitim derslerini hangi cihazdan takip ettiniz?	Masaüstü Bilgisayar	1	20
	Dizüstü Bilgisayar	3	60
	1'den fazla cihaz	1	20
Uzaktan eğitim derslerini hangi iletişim araçları üzerinden yaptınız?	Zoom	1	20
	Perculus	1	20
	Birden çok iletişim aracı	3	60

Yukarıdaki verilere göre öğretim elemanlarından; bir kişi (%20) masaüstü ve üçü (%60) dizüstü bilgisayardan, bir kişi (%20) ise birden fazla cihazdan derslere çevrimiçi olarak katılım sağlamıştır. Buna göre öğretim elemanlarının dersleri çevrimiçi işlerken en çok kullandıkları cihaz, dizüstü bilgisayardır.

Tablo 6. Katılımcı Öğretim Elemanlarının Kullandığı Cihazlara (Bilgisayar, Akıllı Telefon vb.) Ulaşmada Sıkıntı Yaşayıp Yaşamadığı

Değişken	Sayı	%
Uzaktan eğitim derslerini takip ettiğiniz söz konusu cihazlara (bilgisayar vb.) ulaşmada sıkıntı yaşadım.	Katılmıyorum	2 40,0
	Kesinlikle	3 60,0
	Katılmıyorum	

Katılımcılara üniversitelerinin uzaktan eğitim sisteminin teknik alt yapısının ilgili dersin işlenmesi hususunda yeterli olup olmadığı sorusu yöneltilmiş ardından da sanal sınıf uygulamasını nasıl kullanacaklarını bilip bilmedikleri ölçülmeye çalışılmıştır.

Tablo 7. Üniversitenizin uzaktan eğitim sisteminin teknik altyapısı yeterlidir

	Sayı	Yüzde	Geçerli %	Toplam %
Kesinlikle Katılıyorum	64	14,7	14,7	14,7
Katılıyorum	62	14,2	14,2	28,9
Kararsızım	133	30,5	30,5	59,4

Katılmıyorum	99	22,7	22,7	82,1
Kesinlikle Katılmıyorum	78	17,9	17,9	100,0
Total	436	100,0	100,0	

Öğrencilerden 126'sı (%28,9) üniversitelerinin uzaktan eğitim sistemi alt yapısının yeterli olduğu, 178'i (%53,2) yetersiz olduğu ve 133'ü ise (%30,5) kararsız olduklarını ifade etmiştir. Buna karşılık aşağıda görüleceği üzere öğrencilerin üniversitelerinin sanal sınıf uygulamasını nasıl kullanacağını bilmeyenlerin 333 (%76,4), bilenlerin 52 (%11,9), ne tam bilen ne de bilmeyenlerin sayısı ise 51'dir (%11,7). Bu durum, öğrencilerin uzaktan eğitim sistemini nasıl kullanmaları gerektiğiyle ilgili bilgilendirilmelerinin önemini ortaya koymaktadır.

Tablo 8. Öğretim Elemanlarının Görev Yaptığı Üniversitelerin Uzaktan Eğitim Sisteminin Teknik Altyapısının Yeterliği ile İlgili Görüşleri

Değişken	Sayı	%
Üniversitenizin uzaktan eğitim sisteminin teknik altyapısı yeterlidir.	Katılıyorum	4 80,0
	Kararsızım	1 20,0

Araştırmaya katılan öğrencilerin, üniversitelerinin sanal sınıf uygulamasını nasıl kullanılacağını bilip bilmedikleriyle ilgili soruya verdikleri cevap:

Tablo 9. Üniversitemizin Sanal Sınıf Uygulamasını Nasıl Kullanacağımı Biliyorum.

	Sayı	%	Geçerli %	Toplam %
Kesinlikle Katılıyorum	35	8,0	8,0	8,0
Katılıyorum	17	3,9	3,9	11,9
Kararsızım	51	11,7	11,7	23,6
Katılmıyorum	101	23,2	23,2	46,8
Kesinlikle Katılmıyorum	232	53,2	53,2	100,0

Tablo 10. Katılımcı Öğretim Elemanlarının Üniversitelerinin Sanal Sınıf Uygulaması Kullanımını Hakkında Bilgilendirilmelerine İlişkin Görüşleri

Değişken	Sayı	%
Üniversitenizin sanal sınıf uygulamasını nasıl kullanacağınızı tam olarak öğrenebildiniz mi?	Kesinlikle Katılıyorum	3 60,0
	Katılıyorum	
Bu süreçte üniversitenizce söz konusu sistemin kullanımı hakkında yeterli bilgi verildi mi?		2 40,0

Ardından söz konusu dersin uzaktan eğitim sistemine erişim düzeyi sorgulanmış ve yukarıda sorulan sorulara verilen cevapların doğruluğu teyit edilmeye çalışılmıştır. Bu konuyla ilgili öğrenciler aşağıdaki cevapları vermişlerdir.

Tablo 11. Üniversitemizin Uzaktan Eğitim Sisteminde Kur'ân Okuma ve Tecvîd Derslerine Kolaylıkla Erişim Sağlayabildim

	f	%	Geçerli %	Toplam %
Kesinlikle Katılıyorum	16	3,7	3,7	3,7
Katılıyorum	25	5,7	5,7	9,4
Kararsızım	75	17,2	17,2	26,6
Katılmıyorum	108	24,8	24,8	51,4
Kesinlikle Katılmıyorum	212	48,6	48,6	100,0

Öğrencilerden ilgili dersin uzaktan eğitim sistemine erişimde 322'sinin (%73,4) zorlandığı, kolay erişim sağlayanların 41 (%9,4), orta derecede erişim sağlayanların ise 75 (%11,7) olduğu görülmektedir. Ortaya çıkan bu durum, yukarıda ifade edilen sistem alt yapısının yetersizliği ve bunun da gerekli bilgilendirmeye de ilişkili olduğu değerlendirilmemizi teyit etmektedir.

Kur'ân eğitim-öğretimi, giriş bölümünde görüleceği üzere ilk andan itibaren arz, sem'a ve edâ usulleriyle sürdürüldüğü göz önünde bulundurularak öğrencilerin bu derse canlı katılımını ölçmek amacıyla aşağıdaki soru katılımcılara yöneltilmiştir.

Tablo 12. Üniversitemizin Kur'ân Okuma ve Tecvîd Derslerini Canlı Olarak Düzenli Takip Edebildim

	f	%	Geçerli%	Toplam %
Kesinlikle Katılıyorum	16	3,7	3,7	3,7
Katılıyorum	29	6,7	6,7	10,3
Kararsızım	60	13,8	13,8	24,1
Katılmıyorum	87	20,0	20,0	44,0
Kesinlikle Katılmıyorum	244	56,0	56,0	100,0

Öğrencilerden 45'i (%10,3) ilgili dersi canlı olarak düzenli takip edebildiklerini, 331'i (%76) düzenli bir şekilde canlı takip edemediklerini ve 60'i ise (%13,8) bu konuda kararsız olduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 13. Öğretim Elemanlarının Kur'ân Okuma ve Tecvîd Derslerini Canlı Yapabilmeleri ile Kullandıkları Alternatif Sistemler

Değişken	Sayı	%
Diğer sistemleri kullandık (zoom)	1	20,0
Birden çok online programı kullandık	3	60,0
Üniversitenizin uzaktan eğitim sistemiyle Kur'ân Okuma ve Tecvîd derslerini canlı olarak yapabildiniz mi? Söz konusu sistemle bu dersi yapamadığımızda alternatif olarak başka sistemleri kullandınız mı? Varsa bunlar nelerdir?	1	20,0

Derslere canlı katılmamanın nedeni, sanal sınıf uygulamasının teknik problemlerinden kaynaklanıp kaynaklanmadığını öğrenmek üzere yöneltilen soruya:

Tablo 14. Üniversitemizin Sanal Sınıf Uygulamasında Zaman Zaman Teknik Problemlerle Karşılaştım

	f	%	Geçerli %	Toplam %
Kesinlikle Katılıyorum	29	6,7	6,7	6,7
Katılıyorum	56	12,8	12,8	19,5
Kararsızım	124	28,4	28,4	47,9
Katılmıyorum	105	24,1	24,1	72,0
Kesinlikle Katılmıyorum	122	28,0	28,0	100,0
Total	436	100,0	100,0	

Araştırmaya katılan öğrencilerin 227'si (%52,1) üniversitelerinin sanal sınıf uygulamasında teknik problemlerle karşılaşmadıklarını, 85'i (%19,5) zaman zaman teknik problemlerle karşılaştıklarını ve 124'ü (%28,4) ise bu konuda kararsız olduklarını belirtmeleri, söz konusu derse katılmayanların genel itibarıyla teknik problemlerden kaynaklı olmadığını göstermektedir.

Tablo 15. Öğretim Elemanlarının Sanal Sınıf Uygulamasında Teknik Problemlerle Karşılaşma Durumları

Değişken	Sayı	%
Üniversitenizin sanal sınıf uygulamasında (sistemsel, teknik zaman zaman teknik problemlerle eksiklik ve karşılaştınız mı? Karşılaşılan problemler aksaklıklar, internet) genelde nelerdir?	5	100,0

3.2. Uzaktan Eğitimde Kur'ân-ı Kerim (Yüzüne, Ezber ve Tecvîd) Derslerinin İşlenmesinin Verim ve Memnuniyetiyle İlgili Bulgular/Değerlendirmeler

İlahiyat/İslami ilimler fakültelerinde Kur'ân-ı Kerim dersleri yüzüne okuma, ezber ve tecvîd olmak üzere her bir öğrenciden teori ve pratiği ile bu derse katılımı beklenmektedir. Zira kırâat eğitim-öğretim usullerinden edâ ile hocanın örnek okuyuşu ve öğrencinin tekrarı şeklinde sürdürülen dersin işlenişi her iki taraf için verimli olması gerekir. Yüz yüze eğitimde olduğu gibi bu dersin çevrimiçi olarak da verimli bir şekilde yüzüne, ezber ve tecvîd olarak ayrı ayrı değerlendirilmesi amacıyla katılımcılara aşağıdaki sorular yöneltilmiştir.

Tablo 16. Uzaktan Eğitimle Kur'ân-ı Kerim'i YÜZÜNE OKUMA Derslerinin Verimli Olduğunu Düşünüyorum

	f	%	Geçerli %	Toplam %
Kesinlikle Katılıyorum	83	19,0	19,0	19,0
Katılıyorum	53	12,2	12,2	31,2
Kararsızım	90	20,6	20,6	51,8
Katılmıyorum	80	18,3	18,3	70,2
Kesinlikle Katılmıyorum	130	29,8	29,8	100,0

Öğretim elemanlarına, uzaktan eğitimle yüzüne okuma dersinin verimli bir şekilde yapılıp yapılmadığının avantajlı ve dezavantajlı yönleriyle değerlendirmeleri sorusuna verdikleri cevabı şu şekilde sıralayabiliriz:

Avantajlı yönler için: Zorunlu durumlar ve ek dersler için bir fırsat oluşu (ÖE1); zorunlu durumlar, zaman, mekân, ulaşım, ders kayıtlarını tekrar dinleyebilme (ÖE2); zorunlu durumlar (ÖE3); zorunlu durumlar, derse katılma ve dersten kopmama (ÖE4); zorunlu durumlar, ders kayıtlarını tekrar dinleyebilme (ÖE5) şeklinde ifade etmişlerdir. Bu da zorunlu durumlarda bu dersin çevrimiçi yapılabileceği, dersten kopmama ve ders kayıtlarının tekrarını dinleyebilme yönleriyle avantajlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Dezavantaj olarak da: Katılımcı öğretim elemanlarının tamamı yüz yüze eğitimin daha verimli olduğundan bahsettikten sonra konsantrasyon sorunu, kopya çekme, dersten erken çıkma (ÖE2); öğrencilerin aktif olamaması (ÖE3); toplu tekrar yapamama (ÖE5) ve online ortamda mahremiyet sorunu yaşanması (ÖE1) durumlarından bahsetmişlerdir.

Tablo 17. Uzaktan Eğitimle Kur'ân-ı Kerim'i Ezber Okuma Derslerinin Verimli Olduğunu Düşünüyorum

	f	%	Geçerli %	Toplam %
Kesinlikle Katılıyorum	83	19,0	19,0	19,0
Katılıyorum	58	13,3	13,3	32,3
Kararsızım	78	17,9	17,9	50,2
Katılmıyorum	85	19,5	19,5	69,7
Kesinlikle Katılmıyorum	132	30,3	30,3	100,0

Bu soruyu öğrenciler yukarıdaki şekilde cevaplarırken öğretim elemanlarının uzaktan eğitimle ezber okuma hakkında verdikleri cevap: Avantajlı yönler için: (ÖE1, ÖE2, ÖE4) Zaman, mekân, ulaşım; (ÖE2, ÖE5) ders kayıtlarını tekrar dinleyebilme; (ÖE2, ÖE5) zorunlu durumlar; (ÖE3) öğrencilerin gözlerini kapatarak video kaydı ile ezberlerini verebilme imkânının olması şeklinde özetlenebilir.

Dezavantajlı yönler için: Öğrencilerin hatalı okudukları yerlerin çizilememesinden dolayı bu hataların not yazdırılmasından kaynaklanan zaman kaybı, çevrimiçi eğitimde sınıf ortamında olduğu gibi toplum önünde okuma tecrübesi kazanamaması (ÖE4); denetlenebilirlik problemi ve hatalı okuyuşların tashihi sorunu (ÖE2); online eğitimde bu ders için daha çok zamana ihtiyaç duyulması (ÖE3); öğrencilerin dersten kopması, verimde düşüş, konsantrasyonda sıkıntı yaşaması (ÖE5) gibi olumsuzluklardan bahsedilebilir.

Tablo 18. Uzaktan Eğitimle Tecvid Derslerinin Verimli Olduğunu Düşünüyorum

	f	%	Geçerli %	Toplam %
Kesinlikle Katılıyorum	76	17,4	17,4	17,4
Katılıyorum	61	14,0	14,0	31,4

Kararsızım	91	20,9	20,9	52,3
Katılmıyorum	74	17,0	17,0	69,3
Kesinlikle Katılmıyorum	134	30,7	30,7	100,0

Öğretim elemanlarının uzaktan eğitimle ezber okuma dersiyile ilgili verdikleri cevap:

Avantaj: Online ders işleme açısından teori yönüyle ezber ve yüzüne okumaya göre daha elverişli olması (ÖE1, ÖE4, ÖE5); ders kayıtlarını tekrar dinleyebilme (ÖE2, ÖE3, ÖE5); zorunlu durumlar (ÖE1, ÖE2); zaman, mekân, ulaşım ÖE2); doküman paylaşımı, sanal tahta kullanım imkânı sunması (ÖE3, ÖE4) yönleriyle avantajlıdır.

Dezavantaj: Yüz yüze eğitimin yerini tutmaması (ÖE1, ÖE4); derse ilgi düşüklüğü, uygulama okuyuşlarında verimsizlik (ÖE2); teknik eksiklik ve aksaklıklar (ÖE5) olarak özetlenebilir. Ayrıca ÖE3 kodlu katılımcı ise dezavantajının olmadığını belirtmiştir.

Yukarıda verilen üç soruyla ilgili olarak araştırmamıza katılan öğrencilerden 136'sı (%31,2) yüzüne, 141'i (%32,3) ezber, 137'si (%31,4) tecvîd derslerinin çevrimiçi olarak verimli bir şekilde işlenebildiğini belirtirken buna karşılık söz konusu dersin online yapılmasının verimsiz olduğunu düşünenlerden 210'u (%48,1) yüzüne, 217'i (%49,8) ezber, 208'i (%47,7) tecvîd şeklinde görüş bildirmişlerdir. Kararsızlardan ise 90'ı (%20,6) yüzüne, 76'i (%17,9) ezber, 91'i (%20,9) tecvîd derslerini işaretlemişlerdir. Bu durum, öğrencilerin yarıya yakını tarafından Kur'ân Okuma ve Tecvîd dersinin çevrimiçi işlenmesinin az verimli olduğu görüşüne sahip olmaları yönüyle dikkat çekmektedir. Yaklaşık üçte birlik öğrenci tarafından ilgili dersin çevrimiçi yapılmasının yüzüne, ezber ve tecvîd uygulaması açısından verimli olduğu söylenebilir. Buna karşılık aşağıdaki soruda söz konusu dersin uzaktan eğitimle yapılmasındaki memnuniyet durumu sorulduğunda ise 204'ü (%46,8) memnun olduğunu, 152'si (%34,8) memnun olmadığını ve 80'i de (%18,3) kararsızlığını belirtmiştir. Dersin online olarak yapılması, katılımcı öğrencilerden %31,6'sı tarafından verimli olduğu ifade edilmiş olmasına rağmen %46,8'i çevrimiçi yapılmasından memnuniyet duyduklarını belirtmiştir.

Tablo 19. Kur'ân Okuma ve Tecvîd Derslerinin Uzaktan Eğitim Olarak Verilmesinden Memnunun

	f	%	Geçerli %	Toplam %
Kesinlikle Katılıyorum	140	32,1	32,1	32,1
Katılıyorum	64	14,7	14,7	46,8
Kararsızım	80	18,3	18,3	65,1
Katılmıyorum	62	14,2	14,2	79,4
Kesinlikle Katılmıyorum	90	20,6	20,6	100,0
Total	436	100,0	100,0	

Tablo 20. Öğretim Elemanlarının Kur'ân Okuma ve Tecvîd Derslerinin Uzaktan Eğitimle Verilmesiyle İlgili Görüşleri

Değişken	Özellik	Sayı	%
Kur'ân Okuma ve Tecvîd derslerinin uzaktan eğitim olarak verilmesinden memnun musunuz?	Zorunlu durumlar için iyi bir imkân olmakla birlikte yüz yüze eğitimle verimlidir.	5	100,0

3.3. Pandemi Sonrası Dönemde Kur'ân-ı Kerim Derslerinin Yüzüne, Ezber ve Tecvîd Olarak Uzaktan Eğitimle Sürdürülmesiyle İlgili Bulgular /Yüz Yüze ile Çevrimiçi Eğitimin Avantajlı-Dezavantajlı Yönlerinin Değerlendirilmesi

Bu bölümde açık uçlu sorularla katılımcı öğrencilerin pandemi sonrası dönemde Kur'ân okuma ve tecvîd derslerinin çevrimiçi yapılmasıyla ilgili görüşleri sorulmuş ve cevaplar gruplandırılarak kodlanmıştır. SPSS programından elde edilen değerler incelendiğinde:

Tablo 21. Pandemi Sonrası Yüz Yüze Eğitimle Birlikte Uzaktan Eğitim Sisteminin de Kullanılması Kur'ân Okuma ve Tecvîd Derslerinin Eğitim-Öğretimi İçin Yararlı Olacaktır

	f	%	Geçerli %	Toplam %
Kesinlikle Katılıyorum	67	15,4	15,4	15,4
Katılıyorum	39	8,9	8,9	24,3
Kararsızım	105	24,1	24,1	48,4
Katılmıyorum	81	18,6	18,6	67,0
Kesinlikle Katılmıyorum	144	33,0	33,0	100,0
Total	436	100,0	100,0	

Araştırmaya katılan öğrencilerden 106'sı (%24,3) ilgili dersin uzaktan eğitim sistemiyle yapılmasının yararlı olacağı, 225'i ise (%51,6) bunun faydalı olmayacağı, 81'i de bu konuda (%14,9) kararsız olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca öğrencilerin ilgili derse yüz yüze eğitim ve çevrimiçi eğitim yönünden katılımlarının hangi düzeyde olduğu sorulduğunda:

Tablo 22. Uzaktan Eğitimle Yapılan Derslere Katılımınız Yüz Yüze Yapılan Derslerle Kıyaslandığında Nasıl Bir Durum Ortaya Çıkmaktadır?

	f	%	Geçerli %	Toplam %
Online katılım daha fazla olmaktadır.	48	11,0	11,0	11,0
Online katılım daha az olmaktadır.	240	55,0	55,0	66,1
İkisinde aynı düzeyde katılım olmaktadır.	148	33,9	33,9	100,0

Öğrencilerden 48'i (%11) ilgili derse uzaktan eğitimle katılımının daha fazla, 240'ı ise (%55) yüz yüze katılımın çevrimiçine göre daha fazla, 148'i (%33,9) de her ikisinde aynı düzeyde katılımın olduğunu düşünmektedir. Bu durumda söz konusu derse uzaktan katılımın daha az düzeyde gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

Tablo 23. Öğretim Elemanlarına Göre Öğrencilerin Uzaktan ve Yüz Yüze Derslerle Katılımları Hakkındaki Gözlemleri

Değişken	Özellik	Sayı	%
Uzaktan eğitimle yapılan derslere öğrencilerin katılımı yüz yüze yapılan derslerle kıyaslandığında nasıl bir durum ortaya çıkmaktadır? Bu konudaki gözlemlerinizi bizimle paylaşır mısınız?	Online katılım daha az olmaktadır	4	80,0
	İkisinde aynı düzeyde katılım söz konusudur	1	20,0

Öğretim elemanlarına göre ilgili derse katılım, yüz yüzeyle kıyasla %80 daha az olmaktadır. Yukarıda görüldüğü üzere öğrencilerin çoğunluğu da aynı kaniya sahiptir.

Katılımcılardan yüz yüze eğitimle kıyasla çevrimiçi eğitimde ilgili dersin işlenmesinin avantajlı ve dezavantajlı yönlerinin açık uçlu soruları cevaplandırarak değerlendirmeleri istenmiştir.

Tablo 24. Yüz Yüze Eğitimle Kıyaslandığında Kur'ân Okuma ve Tecvîd Derslerinin Uzaktan Eğitimle İşlenmesinin Avantajlı Olan Yönleri Var mıdır? Varsa Nelerdir?

	f	%	Geçerli %	Toplam %
Avantajı yoktur	186	42,7	42,7	42,7
Avantajı vardır (zaman)	108	24,8	24,8	67,4
Avantajı vardır (ulaşım)	11	2,5	2,5	70,0
Avantajı vardır (ezber)	7	1,6	1,6	71,6
Avantajı vardır (ekonomi)	5	1,1	1,1	72,7
Avantajı vardır (verimli)	8	1,8	1,8	74,5
Avantajı vardır (mekân)	12	2,8	2,8	77,3
Avantajı vardır (zaman, mekân, ekonomi)	61	14,0	14,0	91,3
Avantajı vardır (derslerden kopmama)	11	2,5	2,5	93,8
Avantajı vardır (dersi tekrar dinleyebilme)	16	3,7	3,7	97,5
Avantajı vardır (heyecan olmaması)	4	,9	,9	98,4
Kararsızım	7	1,6	1,6	100,0

Pandemi sürecinde ilgili derse çevrimiçi katılan daha sonra da yüz yüze eğitime geçildikten sonra fakülteye gelen öğrencilere bu dersin uzaktan eğitimle işlenmesinin avantajının olup olmadığı sorusuna katılımcı öğrencilerden 186'sı (%42,7) uzaktan eğitimle yapılmasının avantajının olmadığı, avantajı olduğunu belirtenlerden de 108'i (%24,8) -en yüksek oranda ifade edilen- zaman açısından, aynı şekilde avantaj olarak (%24,8) zaman, mekân, ulaşım, ekonomi, verim, ezber, derslerden kopmama, dersi tekrar dinleyebilme ve heyecan olmaması şeklinde ifadelerin olduğu, 7'si (%1,6) de kararsız şeklinde görüş belirtmiştir.

Tablo 25. Yüz Yüze Eğitimle Kıyaslandığında Kur'ân Okuma ve Tecvîd Derslerinin Uzaktan Eğitimle İşlenmesinin Dezavantajlı Olan Yönleri Var Mıdır? Varsa Nelerdir?

	f	%	Geçerli %	Toplam %
DA yok	71	16,3	16,3	16,3
DA var	33	7,6	7,6	23,9
DA var (internet)	25	5,7	5,7	29,7
DA var (sistemsel)	19	4,4	4,4	34,0
DA var (verim)	71	16,3	16,3	50,3
DA var (teknik eksiklik ve aksaklıklar)	5	1,1	1,1	51,5
DA var (süre yetersizliği)	6	1,4	1,4	52,9
DA var (heyecan)	3	,7	,7	53,6
DA var (harf ve mahreç açısından)	8	1,8	1,8	55,4
DA var (Tecvîd)	3	,7	,7	56,1
DA var (toplu tekrar yapılamaması)	2	,5	,5	56,6
DA var (sistemsel, internet)	46	10,6	10,6	67,1
DA var (internet, verim)	28	6,4	6,4	73,6
DA var (internet, müsait ortamın olmaması)	5	1,1	1,1	74,7
DA var (sistemsel, verim)	34	7,8	7,8	82,5
DA var (verim, Tecvîd)	1	,2	,2	82,8
DA var (ezber, Tecvîd)	3	,7	,7	83,4
DA var (ezber, sistemsel)	2	,5	,5	83,9
DA var (internet, harf ve mahreç açısından)	3	,7	,7	84,6
DA var (verim, sağlık problemleri)	1	,2	,2	84,8
DA var (süre kısıtlılığı, verim)	2	,5	,5	85,3
DA var (verim, heyecanı gitme)	1	,2	,2	85,5
DA var (kopya çekmeler, sistemsel)	6	1,4	1,4	86,9
DA var (teknik eksiklik ve aksaklıklar, intnt)	18	4,1	4,1	91,0
DA var (sistemsel, internet, verim)	9	2,1	2,1	93,1
DA var (intrnt, verim, msait ortmn olmamsı)	7	1,6	1,6	94,7
DA var (verim, yüzüne, ezber)	4	,9	,9	95,6
DA var (yüzüne, tecvîd, ezber)	5	1,1	1,1	96,8
DA var (süre yetersizliği, sistemsel, internet)	5	1,1	1,1	97,9
DA var (sistemsel, sağlık ve verim)	1	,2	,2	98,2
Kararsızım	8	1,8	1,8	100,0

DA: Dezavantaj

Söz konusu dersin uzaktan eğitimle yapılmasının avantajlı ve dezavantajlı yönleri aşağıda Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 26. Kur'ân Okuma ve Tecvîd Derslerinin Yüz Yüze Eğitimle Kıyaslandığında Online Eğitim-Öğretiminin Avantaj ve Dezavantajlı Yönlerinin Mukayesesi (Öğrenciler Açısından)

Kur'ân Okuma ve Tecvîd Derslerinin Online Eğitim-Öğretiminin	
Avantajlı Yönleri	Dezavantajlı Yönleri

Zaman 108 (%24,8), zaman, mekân, ekonomi 61 (%14), dersi tekrar dinleyebilme 16 (%3,7), mekân 12 (%2,8), ulaşım 11 (%2,5), derslerden kopmama 11 (%2,5), verim 8 (%1,8), ezber 7 (%1,6), ekonomi 5 (%1,1), heyecan olmaması4 (%0,9).	Dezavantajı var 33 (%7,6), verim 71 (%16,3), sistemsel, internet 46 (%10,6), internet, verim 28 (%6,4), internet 25 (% 5,7), sistemsel 19 (% 4,4), teknik eksiklik ve aksaklıklar, internet 18 (%4,1), sistemsel, internet, verim 9 (%2,1), harf ve mahreç açısından 8 (%1,8), internet, verim, müsait ortamın olmaması 7 (%1,6), kopya çekmeler, sistemsel 6 (%1,4), teknik eksiklik ve aksaklıklar 5 (%1,1), yüzüne, tecvîd, ezber 5 (%1,1), süre yetersizliği, sistemsel, internet 5 (%1,1), internet, müsait ortamın olmaması 5 (%1,1), verim, yüzüne, ezber 4 (%0,9), ezber, tecvîd 3 (%0,7), tecvîd 3 (%0,7), toplu tekrar yapılamaması 2 (%0,5), internet, harf ve mahreç açısından 3 (%0,7), ezber, sistemsel 2 (%0,5), süre kısıtlılığı, verim 2 (%0,5), 1'er kişi (%0,2) (verim, tecvîd), (verim, sağlık problemleri), (verim, heyecanı gitme) ve (sistemsel, sağlık ve verim).
--	---

Tablo 27. Öğretim Elemanlarının Kur'ân Okuma ve Tecvîd Derslerinin Yüz Yüze Eğitimle Kıyaslandığında Online Eğitim-Öğretiminin Avantaj ve Dezavantajlı Yönlerinin Mukayesesi

Değişken	Özellik	Sayı	%
Yüz yüze eğitimle kıyaslandığında Kur'ân Okuma ve Tecvîd derslerinin uzaktan eğitimle işlenmesinin AVANTAJLI olan yönleri var mıdır? Varsa nelerdir?	Avantajı yoktur	1	20,0
	Avantajı vardır (zaman)	1	20,0
	Avantajı vardır (zaman, mekân, ekonomi)	3	60,0
Yüz yüze eğitimle kıyaslandığında Kur'ân Okuma ve Tecvîd derslerinin uzaktan eğitimle işlenmesinin DEZAVANTAJLI olan yönleri var mıdır? Varsa nelerdir?	Var (internet)	1	20,0
	Var (kopya çekme, sistemsel)	2	40,0
	Var (sistemsel, internet, verim)	1	20,0
	Var (sistemsel, sağlık ve verim)	1	20,0

Tablo 28. Öğrencilerin Kur'ân Okuma ve Tecvîd Derslerinin Uzaktan Eğitimle Yapılmasıyla İlgili Hususlardaki Teklif ve Önerileri

	f	%	Geçerli %	Toplam %
Yapılabilir	18	4,1	4,1	4,1
Yapılabilir (yarı yarıya yüzyüze, online)	20	4,6	4,6	8,7
Yapılabilir (Zoomdan)	4	,9	,9	9,6
Yapılabilir (Perculus)	1	,2	,2	9,9
Yapılabilir (Meetden)	1	,2	,2	10,1
Yapılabilir (daha iyi bir sistemle)	70	16,1	16,1	26,1
Yapılabilir (kamera açık olmalı)	1	,2	,2	26,4
Yapılabilir (daha az öğrenci sayı ile)	5	1,1	1,1	27,5
Yapılabilir (yüzyüze, online farketmez)	4	,9	,9	28,4
Yapılabilir (zorunlu durumlarda)	19	4,4	4,4	32,8

Yapılabilir (ders saati artırılmalı)	7	1,6	1,6	34,4
Yapılabilir (farklı ülke, şehir)	1	,2	,2	34,6
Yapılabilir (3., 4. sınıflara)	2	,5	,5	35,1
Yapılabilir (tecvîd)	5	1,1	1,1	36,2
Yapılabilir (ezber, tecvîd)	9	2,1	2,1	38,3
Yapılabilir (ek destekleyici ders)	19	4,4	4,4	42,7
Yapılabilir (devam zorunluluğu)	2	,5	,5	43,1
Yapılabilir (ezber sırası listesi)	2	,5	,5	43,6
Yapılabilir (zaman)	6	1,4	1,4	45,0
Video Çekilip yüklenebilir	1	,2	,2	45,2
Uzaktan eğitimle (online) yapılmalı	19	4,4	4,4	49,5
Yüz yüze yapılmalı	133	30,5	30,5	80,0
Fak. Kur'ân dersi uygulmasını beğeniyorum	11	2,5	2,5	82,6
Uzaktan eğitimle (online) yapılmamalı	3	,7	,7	83,3
Kararsızım	6	1,4	1,4	84,6
Bir önerim yok	67	15,4	15,4	100,0

İlgili dersin uzaktan eğitimle yapılmasıyla ilgili teklif ve önerilerde öğrencilerin yazdıkları cevaplarda dikkat çeken durum yüz yüze yapılmalı (online yapılmamalı) 136 (%31,2); yapılabilir 18 (%4,1), daha iyi bir sistemle yapılabileceği 70 (%16,1), yarı yarıya yüz yüze ve online şeklinde 20 (%4,6), zorunlu durumlarda 19 (%4,4), ezber, tecvîd derslerinde 14 (%3,2), ders saati artırılarak yapılmalı 7 (%1,6), daha az sayıdaki öğrenciyle 5 (%1,1) ifadeleridir. Ayrıca kararsız ve önerisi olmayanlar 73 (%16,8) ile fakültesinin Kur'ân dersi uygulamasını beğendiğini ifade edenler ise 11 (%2,5) olup 19'u da (%4,4) uzaktan eğitimle (online) olarak dersin yapılmasını talep etmiştir.

Öğretim elemanlarına pandemi sonrasında yüz yüze eğitimle birlikte uzaktan eğitim sisteminden istifade edilip edilmeyeceği, bundan yararlanılması durumunda nasıl ve ne şekilde kullanılabileceği sorusuna verdikleri cevap aşağıdaki gibidir:

Tablo 29. Öğretim Elemanlarının Kur'ân Okuma ve Tecvîd Derslerinin Uzaktan Eğitimle İlgili Teklif ve Önerileri

Değişken	Özellik	Sayı	%
Kur'ân Okuma ve Tecvîd derslerinin uzaktan eğitimle yapılmasıyla ilgili hususlardaki teklif ve önerileriniz nelerdir?	Yapılabilir (Perculus)	1	20,0
	Yapılabilir (daha iyi bir sistemle)	1	20,0
	Yapılabilir (ek destekleyici ders)	2	40,0
	Yüz yüze yapılmalı	1	20,0

ÖE1: Akşam ve hafta sonlarında ek ders verme imkânı şeklinde istifade edilebilir.

ÖE2: Zorunlu durumlar dışında da uzaktan eğitimi kullanabilmek ve daha iyi bir sistem ile öğrencilerin konsantrasyonunu sağlamakla istifade

edilebilir.

ÖE3: Yüzüne okuma ve tecvîd derslerinde uygulanabilir.

ÖE4: Zorunlu olmadıkça dersler yüz yüze yapılmalıdır. Uzaktan eğitimde hareketsizlik, sürekli bilgisayar başında kalma gibi durumlar sağlık sorunlarına neden olmaktadır. Öğrencilerin kendileri ve hocaları ile etkileşimi, heyecan kontrolü vb. yönden de online dezavantajlıdır.

ÖE5: Yetişmeyen ezberler için çevrimiçi ek ders yapılabilir. Tecvîd ve talim için de video şeklinde doküman paylaşılabilir.

3.4. Yüz Yüze Eğitim-Öğretime Başladıktan Sonra Kur'ân Okuma ve Tecvîd Derslerinin İşlenmesinde Yaşanılan Olumlu/Olumsuz Durumlarla İlgili Bulgular ve Bunların Değerlendirilmesi

Pandemi döneminde çevrimiçi olarak Kur'ân Okuma ve Tecvid derslerine katılan öğrencilere, yüz yüze eğitime geçildikten sonra bu dersin işlenişle ilgili sorun yaşayıp yaşamadıkları sorusu yöneltilmiştir. Aynı amaçla açık uçlu sorunun devamında, sorun yaşanması durumunda bunların neler olduğuyla ilgili konuya öğrenciler aşağıdaki şekilde cevap vermişlerdir.

Tablo 30. Yüz Yüze Eğitim-Öğretime Başladıktan Sonra Kur'ân Okuma ve Tecvîd Derslerinin İşlenmesinde Yaşadığınız Olumlu/Olumsuz Durumlar Var Mıdır? Varsa Bu Durumlar Nelerdir?

	f	%	Geçerli %	Toplam%
Yok	118	27,1	27,1	27,1
OLM	25	5,7	5,7	32,8
OLM (yüzyüze eğitimde uyg kolyılığı, verim)	209	47,9	47,9	80,7
OLM (derslerden kopmama)	9	2,1	2,1	82,8
OLM (yüz yüze heyecan problemini çözme)	2	,5	,5	83,3
OSZ (derslere onl girmeme ve geride kalma)	13	3,0	3,0	86,2
OSZ (yurttan ezber yapma imkânının azlığı)	3	,7	,7	86,9
OSZ (fakülteye gidiş-gelişteki zaman kaybı)	10	2,3	2,3	89,2
OSZ (yüz yüze eğitime adapte olamama)	13	3,0	3,0	92,2
OSZ (süre yetersizliği)	14	3,2	3,2	95,4
OSZ (yüz yüze geçmiş ders kaydını izleyememe)	2	,5	,5	95,9
OSZ (okuma esnasında diğer öğrencilerin müdahalesi)	1	,2	,2	96,1
OSZ (ezber okumada elle gözü kptmadan okuyamama)	1	,2	,2	96,3
OSZ (sınıf mevcudu fazla olması, süre yetersizliği)	11	2,5	2,5	98,9
OSZ(okuma esnasında mahremiyte dikkt edilmemesi)	1	,2	,2	99,1
OSZ (yüz yüze okurken heyecanlanma)	4	,9	,9	100,0

OLM: Olumlu. OSZ: Olumsuz

Pandemi sonrası dönemde öğrencilerin yüz yüze eğitime geçildikten sonra bu dersin işlenmesinde yaşanan olumlu ve olumsuz durumlarla ilgili olarak açık uçlu soruya verilen cevaplarda herhangi bir problem yaşamadığını ifade edenler 118 (%27,1), olumlu 25 (%5,7), yüz yüze

eğitimin uygulama kolaylığı ve verimliliği yönüyle olumlu olduğunu belirten 209 (%47,9), çevrimiçi derslere katıldıkları için derslerden dersten kopmama açısından olumlu 9 (%2,1), yüz yüze eğitimde heyecan problemini çözmede olumlu 2 (%0,5) şeklindedir. Buna karşılık 13'er kişi (%3,0) derslere online katılmadıkları için geride kalmaları ile yüz yüze eğitime adapte olamama, sınıf mevcudunun fazla olması ve süre yetersizliği 25 (%5,7), fakülteye gidiş-gelişteki zaman kaybı 10 (%2,3) şeklinde olumsuzluk yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Öğretim elemanlarının bu konudaki görüşleri ise aşağıdaki gibidir:

ÖE4: Bazı öğrencilerin çevrimiçi derslere katılmamasından dolayı kendilerinde gerileme ve kopma görülmüş bu da onların başarılarını olumsuz etkilemiştir. Yüz yüze eğitimle birlikte bu öğrencilerin derslere aralıksız devam etmesinde sınıf/arkadaş ortamı, hoca ile iletişimin etkisi gözlemlenmiş; bu durum öğrencilerin daha iyi performans sergilemesinde etkili olmuştur.

ÖE1: Yüz yüze eğitime geçtikten sonra öğrencilerde gevşeme, atalet, adaptasyon eksikliği görüldü. YÖK'ün online eğitimin ilk dönemlerde müsamahakâr davranılması tavsiyesi eğitimde verim ve kalitenin düşüşüne neden oldu. Gerekli tedbirleri alarak daha ciddi bir eğitim sürdürülmeli ve kaliteden ödün verilmemelidir.

ÖE3: Pandemiden sonra öğrenciler adaptasyonda zorlanmışlardır.

ÖE2: Yüz yüze eğitimle birlikte öğrenciler ile hoca arasındaki iletişimde gelişim gözlemlenmiş, verim ve konsantrasyonda artış görülmüş, ayrıca denetlenebilirlikte düzelmeler olmuştur.

ÖE5: Özel durumu nedeni ile bu süreçte yüz yüze eğitime başlayamadığını ifade ederek bu konuda görüş belirtmemiştir.

3.5. Tartışma

Araştırmamıza her iki fakülteden beş öğretim elemanı ile 436 öğrenci katılmıştır. Öğrenciler bilgisayar ve daha çok da akıllı telefon aracılığıyla söz konusu derse erişim sağlamıştır. Bu cihazlara erişimde sıkıntı yaşayanlar da olmuştur. Öğrencilerin yarıdan fazlası üniversitelerinin uzaktan eğitim sistemi alt yapısının yetersiz olduğunu düşünse de aslında sanal sınıf uygulaması hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaları asıl sorunu oluşturmaktadır. Zira araştırmaya katılan öğrencilerin %52,1'i üniversitelerinin sanal sınıf uygulamasında teknik problemlerle karşılaşmadıklarını, %19,5'i ise zaman zaman teknik problemlerle karşılaştıklarını ifade etmiş olması bu durumu teyit etmektedir. Ayrıca öğrencilerin %76'sının düzenli bir şekilde ilgili dersi canlı takip edememelerini belirtmiş olmalarının asıl sebebinin de teknik ve sistemsel olmadığını zikretmek gerekir.

Araştırmaya katılan öğrenciler, Kur’ân Okuma ve Tecvid derslerinin yüz yüze yapılmasının daha verimli olduğunu, buna karşılık zorunlu durumlar ile ders kayıtlarının tekrarını dinleyebilme, dersten kopmama, zaman, mekân, ulaşım, ekonomi yönleriyle avantajlı olan çevrimiçi eğitimden de istifade edilebileceğini belirtmişlerdir. Online eğitimle ilgili mukayese, avantajlı ve dezavantajlı yönleriyle Tablo 12’de verildiği için burada tekrarlanmayacaktır.

Literatür taramasında belirtmiş olduğumuz pandemi dönemi ile ilgili yapılan çalışmalarda benzer bulgulara rastlanılmış olup bunlar; Bağdatlı’nın muhasebe dersinde alt yapı, internet, bilgisayar erişimi, derse katılımın az olması, muhasebe dersinin uzaktan eğitimi zorunlu durumlarda yapılması;¹⁵ Polat ve Eroğlu’nun bilgi belge yönetimi stajı çalışmasında internet, sistemsel ve teknik sorunlar, katılımcıların bir kısmının online stajı tercih etmesi;¹⁶ Özdoğan ve Berkant’ın uzaktan eğitimde paydaş görüşleri çalışmasında bilgisayar, altyapı ve teknik, internet sorunları, derslere katılımın az olması, motivasyon eksikliği gibi dezavantajlar yanında zaman ve mekânsal tasarruf;¹⁷ Sarıkaya’nın müzik eğitiminde öğrencilerin uygulamaya dayalı derslerde yüz yüze eğitim verilmesini daha çok tercih etmeleri ve teknolojik alt yapı yetersizliği eksikliği tespiti;¹⁸ Demir’in ilahiyat programı öğrencilerinin uzaktan eğitim ve hizmet içi eğitime yönelik görüşleri çalışmasında alt yapı ve internet yetersizliği;¹⁹ Okan’ın pandemi sürecinde yapılan online derslerin verimliliği ve yüz yüze yapılan derslerle karşılaştırılması araştırmasında altyapı donanım eksikliği, verimsizlik, iletişim sorunları, yüz yüze eğitimin tercih verimlilik yönüyle tercih edilmesi;²⁰ Kurt’un 4-6 yaş grubu Kur’ân kursu araştırmasında uzaktan eğitimin Microsoft Teams, Zoom, Google Meet gibi birden çok uygulamalardan yararlandığı, bu ders için yüz yüze eğitimin online ile kıyaslanamayacak derecede önemli olduğu ancak derslerden kopmama yönüyle zorunlu durumda bu sistemin de değerlendirilmesi gerektiği, internet ve bilgisayar sıkıntısı ile ders için uygun mekân yetersizliği, uzun

¹⁵ Aydın Bağdat, “Covid-19 Pandemisinde Muhasebe Derslerinde Uygulanan Uzaktan Eğitim Yöntemlerinin İncelenmesi ve Bir Model Önerisi”, *International Journal of Management Economics and Business* 17 (27 Aralık 2020), 30-33.

¹⁶ Coşkun Polat - Ertuğrul Burak Eroğlu, “Covid-19 Pandemi Döneminde Çankırı Karatekin Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Çevrimiçi Staj Programının Değerlendirilmesi”, *Bilgi Dünyası* 22/2 (31 Aralık 2021), 244-246.

¹⁷ Ahmet Çağlar Özdoğan, “Covid-19 Pandemi Dönemindeki Uzaktan Eğitime İlişkin Paydaş Görüşlerinin İncelenmesi”, *Milli Eğitim Dergisi* 49/1 (07 Aralık 2020), 37, 38.

¹⁸ Muhsin Sarıkaya, “Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitime İlişkin Öğrenci Görüşleri: Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalı Örneği”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 27/46 (19 Ocak 2021), 97.

¹⁹ Muhammed Demir, *Pandemi Döneminde İlahiyat Programı Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime ve Uzaktan Hizmet İçi Eğitime Yönelik Görüşleri* (Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 86, 93.

²⁰ Nesrullah Okan, “Pandemi Sürecinde Yapılan Online Derslerin Verimliliğinin İncelenmesi ve Yüz Yüze Yapılan Derslerle Karşılaştırmasının Yapılması”, *Uluslararası Covid-19 Kongresi: Eğitimde Yeni Normlar* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, 2020), 29-30.

süre ekran başında kalmanın vermiş olduğu sorunlar;²¹ internet ve alt yapı yetersizliği, bilgisayar ekranına maruz kalmanın verdiği rahatsızlıklar, süre yetersizliği, sesin net anlaşılabilmesi ve hataların bu nedenle tam düzeltilememesi, adaptasyon problemi, ekran karşısında uzun süre sıra beklemeden dolayı heyecanlanma, kopya çekme ihtimali²² şeklinde ifade edilen avantaj ve dezavantajlar olup bu durumların alanyazından elde edilen sonuçlarla tutarlılık gösterdiği müşahede edilmiştir.

SONUÇ

Ülkemizde ve dünyada bilgi-iletişim teknolojisi alanında gelişim ve değişimlerin yaşandığı bir ortamda, eğitim-öğretim faaliyetlerinin de buna paralel olarak bu değişim ve gelişimden etkilendiği görülmektedir. Pandeminin ortaya çıkışıyla birlikte, bulunduğumuz ortamlardan Allah kelamını dünyanın herhangi bir yerinden öğrenme ve öğretme imkânının varlığından haberdar olmanın yanı sıra aynı zamanda gelişen dijital teknolojik fırsatlardan istifade edebilme yeterliliği kazanımından bahsedilebilir. Kur'ân-ı Kerim online/çevrimiçi eğitim-öğretiminde bu imkânlardan verimli bir şekilde istifade edebilmek için internet ve sistem alt yapısının gerekli donanımına sahip olması; bilgisayar, tablet, telefon gibi araç ve gereçlerin yeterli olması gerekir.

Bu araştırmada pandemi döneminde Kur'ân Okuma-Tecvîd derslerinin AYBÜ ile ÇAKÜ İslami İlimler Fakültesi öğrencileri ve öğretim elemanları açısından çevrimiçi eğitimin avantaj ve dezavantajlı yönlerinin yüz yüze eğitimle karşılaştırılması yaparak bu alanda katkıda bulunmaya çalışılmıştır. Araştırmada söz konusu dersin ilgili fakülte öğretim elemanları ve öğrencileri açısından yüz yüze yapılmasının, online derslere nazaran tercih edilen bir yöntem olmakla birlikte, zorunlu durumlar ile süre yetersizliği gibi zamanlarda ezber dinleme gibi ek ders şeklindeki çevrimiçi uygulamalardan da istifade edilebileceği görüşü ön plana çıkmaktadır.

Araştırma verilerine göre öğrencilerin derslere çevrimiçi girerken en çok kullandıkları cihaz, akıllı telefondur. Öğretim elemanları ise çoğunlukla dizüstü bilgisayardan ders yapmışlardır. Katılımcılar Zoom, Perculus, Aybuzem, Whatsapp, Microsoft Teams gibi birden çok iletişim sistemi üzerinden ilgili derse erişim sağlamıştır. Öğretim elemanlarının ezber, yüzüne ve tecvîd derslerinde, üniversitenin uyguladığı sistemdeki görüntü, ses vb. duruma göre dersi farklı iletişim araçları üzerinden işlemiş olmaları öğrenciler açısından bir avantajdır. Bununla birlikte öğrencilerin yarıya yakınının düzenli bir şekilde dersi canlı takip edemediklerini belirtmiş

²¹ İbrahim Kurt, "Salgın Döneminde 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları (Ankara Örneği)", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (Temmuz 2021), 418, 419.

²² Cihat Çelik, "Uzaktan Eğitimde Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Tecvid Dersleri Üzerine Bir Değerlendirme", *RUSUH Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1/1 (28 Haziran 2021), 82, 83.

olması, araştırmanın verilerine göre bu durumun genel itibariyle sistemsel ve teknik problemlerden kaynaklı olmadığını göstermektedir. Öğrencilerin, üniversitelerinin sanal sınıf uygulamasını nasıl kullanacağını %76,4 oranında bilmediklerini belirtmeleri, bu sorunun asıl nedenini ortaya koymaktadır.

Tarihi süreç içerisinde Kur'ân okuma -yüzüne, ezber, tecvîd-derslerinin eğitim-öğretimi arz, sem'a, edâ usûlleriyle sürdürülmesi göz önünde bulundurulduğunda, katılımcıların da belirttiği gibi bu dersin yüz yüze yapılması tercih sebebidir. Uzaktan eğitimde ise, ezber ve yüzüne okumaya nazaran -teori yönüyle- tecvîd dersini işlemenin daha avantajlı olduğu söylenebilir. Pandemi sonrası dönemde yüz yüze eğitime geçildikten sonra ilgili dersin uzaktan eğitimle de işlenmesinin yararlı olup olmayacağı sorusuna katılımcı öğrencilerin %24,3'ü ilgili dersin uzaktan eğitim sistemiyle yapılmasının yararlı olacağı, %51,6'sı bunun faydalı olmayacağı, %14,9'u ise bu konuda kararsız olduğunu belirtmiştir. Bahse konu dersin çevrimiçi eğitiminin avantajlı yönleri; tartışma kısmında özetlenen öğrenci görüşleri yanı sıra onları destekleyici mahiyette olan zorunlu durumlar ve ek dersler için bir fırsat oluşu; zaman, mekân, ulaşım, ders kayıtlarını tekrar dinleyebilme, derse katılma ile dersten kopmama şeklindeki öğretim elemanlarının görüşleri de zikredilebilir. Bu dersin online işlenmesinin dezavantajlı yönleri içinde aynı şekilde ilave olarak, öğrencilerin hatalı okuduğu yerlerin çizilememesi ve hatalı okuyuşların tashihi problemi, online eğitimde sınıf ortamında olduğu gibi toplum önünde okuma tecrübesi kazanamaması, verimde düşüş, konsantrasyonda sıkıntı yaşanması gibi olumsuzluklardan bahsedilebilir.

Pandemi sonrası dönemde yüz yüze eğitime geçildikten sonra bu dersin işlenmesinde yaşanan olumlu ve olumsuz durumlarla ilgili olarak öğrencilerin %27,1'i herhangi bir problem yaşamadığını, %47,9'u yüz yüze eğitimin uygulama kolaylığı ve verimliliği yönüyle olumlu, %5,7'si olumlu, %2,1'i çevrimiçi derslere katıldıkları için dersten kopmama açısından olumlu, %0,5'i yüz yüze eğitimde heyecan problemini çözmede olumlu şeklinde görüş beyan etmiştir. Buna karşılık öğrencilerin %5,7'si sınıf mevcudunun fazla olması ve süre yetersizliği, %3,0'ü derslere çevrimiçi katılamadıkları için geride kalmaları ile yüz yüze eğitime adapte olamama, %2,3'ü fakülteye gidış-gelişte yaşanan zaman kaybı şeklinde olumsuzlukla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Öğretim elemanları da yüz yüze eğitime geçtikten sonra öğrencilerde gevşeme, atalet, adaptasyon eksikliği, online derslere katılamayanlarda gerileme ve kopmalar görüldüğünü; bununla birlikte öğrenciler ile hoca arasındaki iletişim sonucunda verim ve konsantrasyonda artışın ortaya çıkmasıyla öğrencilerin daha iyi bir performans sergilediklerini ifade etmişlerdir.

Araştırma kapsamında Kur'ân Okuma ve Tecvîd derslerinin online

işlenmesi ile ilgili aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur:

a) İlahiyat/İslami ilimler fakültelerinde Kur'ân Okuma ve Tecvîd dersleri yaklaşık sekiz dönem en az iki kredi ve teori/pratiğiyle birlikte yapılan bir ders olması yönüyle zorunlu olmadıkça yüz yüze yapılması önerilmektedir.

b) Pandemi gibi zorunlu durumlarda ise uzaktan eğitimin canlı ders işleme ortamında ilgili derse devam zorunluğu şartıyla, öğrenci ile dersi veren hocanın aynı platformda olduğu ses/görüntü kalitesi yüksek; teknik, sistemsel ve internet altyapı yönüyle sorunsuz bir iletişim aracı üzerinden yapılabileceği düşünülmektedir.

c) Online derslere öğrencilerin sesli ve görüntülü katılımını sağlamak amacıyla kendilerine sabit internete bağlanma imkânının sunulması; bununla birlikte uzaktan eğitim sistemi ve sanal sınıf uygulamaları hakkında gerekli bilgilendirilmenin yapılmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

d) Tilâvetiyle ibadet olunan Kur'ân kırâatinin, harflerin mahreç ve sıfatlarına riayet ederek hocanın ve öğrencilerin arz, sem'a, edâ usülleriyle sürdürüldüğü söz konusu dersin uzaktan eğitimle yapılması durumunda, ses kaydı ve video şeklinde değil de derslerin canlı katılımı yapılması önerilmektedir.

e) Yüz yüze eğitimle birlikte pandemi gibi zorunlu durumların yanı sıra zaman, mekân kısıtlılığı gibi durumlarda da söz konusu dersin ek ders olarak çevrimiçi yapılabileceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağırbaş, Abdulhekim. "Hz. Peygamber Döneminde Kur'an/Kırâat Eğitim-Öğretimi". *Darülhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 1 (31 Aralık 2021), 83-117.
- Ağırbaş, Abdulhekim. *Kur'an Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar (Türkiye-Suudi Arabistan-Mısır Örneği)*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Bağdat, Aydın. "Covid-19 Pandemisinde Muhasebe Derslerinde Uygulanan Uzaktan Eğitim Yöntemlerinin İncelenmesi ve Bir Model Önerisi". *International Journal of Management Economics and Business* 17 (27 Aralık 2020), 20-34. <https://doi.org/10.17130/ijmeb.836890>
- Baki, Adnan - Gökçek, Tuba. "Karma Yöntem Araştırmalarına Genel Bir Bakış". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 11/42 (Güz 2012), 1-21.
- Bozkurt, Aras. "Türkiye'de Uzaktan Eğitimin Dünü, Bugünü ve Yarını". *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* 3/2 (30 Nisan 2017), 85-124.
- Büyüköztürk, Şener. *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum*. Ankara: Pegem Akademi, 26. Basım, 2019.
- Creswell, John W. *Research Design (Araştırma Deseni)*. çev. Selçuk Beşir Demir. Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık, 2017.
- Çelik, Cihat. "Uzaktan Eğitimde Kur'ân-ı Kerîm Okuma ve Tecvid Dersleri Üzerine Bir Değerlendirme". *RUSUH Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1/1 (28 Haziran 2021), 75-84.
- Demir, Muhammed. *Pandemi Döneminde İlahiyat Programı Öğrencilerinin Uzaktan*

- Eğitime ve Uzaktan Hizmet İçi Eğitime Yönelik Görüşleri*. Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- İbn Mücâhid et-Temîmî, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs. *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâât*. thk. Şevki Dayf. Kahire: Dârü'l-Meârif, 1980.
- Kırık, Ali Murat. "Uzaktan Eğitimin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye'deki Durumu". *Marmara İletişim Dergisi* 21 (01 Ocak 2014), 73-94. <https://doi.org/10.17829/midr.20142110299>
- Kurt, İbrahim. "Salgın Döneminde 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları (Ankara Örneği)". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (Temmuz 2021), 393-421.
- Last, John M. (ed.). *A Dictionary of Epidemiology*. New York: Oxford University Press, 4th edition., 2000.
- Okan, Nesrullah. "Pandemi Sürecinde Yapılan Online Derslerin Verimliliğinin İncelenmesi ve Yüz Yüze Yapılan Derslerle Karşılaştırmasının Yapılması". *Uluslararası Covid-19 Kongresi: Eğitimde Yeni Normlar*. 23-35. Elazığ: Fırat Üniversitesi, 2020.
- Özdoğan, Ahmet Çağlar. "Covid-19 Pandemi Dönemindeki Uzaktan Eğitime İlişkin Paydaş Görüşlerinin İncelenmesi". *Milli Eğitim Dergisi* 49/1 (07 Aralık 2020), 13-43.
- Polat, Coşkun - Eroğlu, Ertuğrul Burak. "Covid-19 Pandemi Döneminde Çankırı Karatekin Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Çevrim İçi Staj Programının Değerlendirilmesi". *Bilgi Dünyası* 22/2 (31 Aralık 2021), 213-249. <https://doi.org/10.15612/BD.2021.601>
- Sarıkaya, Muhsin. "Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitime İlişkin Öğrenci Görüşleri: Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalı Örneği". *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 27/46 (19 Ocak 2021), 92-100.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018.

 Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Bu çalışma Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunun 01.07.2022 tarih ve 26 sayılı değerlendirmesinde verilen onayla uygulanmıştır. / This study was carried out with the approval of Çankırı Karatekin University Social Sciences Research Ethics Committee, dated 01.07.2022 and numbered 26.

 Yazar(lar) / Author(s): Abdulhekîm Ağırbaş.

 Finansman / Funding: Yazar(lar), bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul eder(ler). / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.